

ОБҐРУНТУВАННЯ ПЛАТОНОМ РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПЦІЇ ДЕМІУРГІЧНОЇ ВЛАДИ

У статті автор аналізує особливості релігійно-філософської концепції влади за Платоном. У дослідженні підкреслюється, що атрибутом, визначальною рисою платонівської влади є її деміурґічність (творчість) як сила, що поступає організуючим началом буття. На прикладі “Протагора” та інших діалогів розглядаються внутрішні умови реалізації деміурґічної влади в суспільному житті.

Ключові слова: влада, деміурґічна влада, доброчесність, мудрість, знання.

Визначення сутності влади, умов та форм її реалізації – ця проблематика була, є і залишиться в майбутньому однією із найпопулярніших у духовній культурі людства.

Сьогодні ми найчастіше говоримо про владу політичну і як про одну з основних її форм – владу державну [2, 145 – 146]. Але поряд із ними в різних сферах життя існують і інші форми влади: батьківська, економічна, військова, влада засобів масової інформації. Можна розглядати як форму владних відносин і владу мистецького твору над його шанувальниками.

Проте не лише високі духовні сфери, а й буденно-практичне життя пронизане владними відносинами: наприклад, влада гончаря над шматком глини, результатом здійснення якої є глечик.

Особливою формою влади є влада божественна: влада Творця над своїм творінням. Причому реалізація такої влади буває іноді дуже незвичною. Наприклад, суб’єктом, джерелом влади є людина, але реалізація влади відбувається за допомогою

божої всемогутності. У діалозі Платона “Алківіад II” Сократ запитує: “...хіба ти не думаєш, що боги, коли ми їх про щось просимо... іноді одне нам дарують, у другому ж нам відмовляють і при цьому вони розрізняють, кому потрібно що-небудь дарувати, а кому – ні?” І далі зазначає: “Так чи не здається тобі, що потрібний дуже сильний дар провидіння, щоб як-небудь ненароком, розраховуючи отримати благо, не вимолити собі найбільшого зла, коли боги налаштовані дати тому, хто молиться, саме те, про що він прохав?” [Алківіад II, 138 b]

Усі ці форми влади є специфічними і, з огляду на це, вони становлять предмет дослідження для різноманітних конкретних наук: політології, соціології, психології та ін. А з точки зору влади як такої її досліджує філософія: в цьому сенсі ми можемо говорити про “філософію влади”.

Сьогодні можна констатувати, що влада часто розуміється як щось негативне, як те, що протистоїть інтересам індивідуальності, особистості і тому має бути подолане. Ця позиція ґрунтується на ідеях індивідуалізму та егоїзму. Неправомірно було б визнати її як абсолютну. Вона є лише одним із варіантів розв’язання проблеми взаємодії індивідів. Тому ще більш актуальним є звернення до інших точок зору – безпосередньо до платонівської концепції деміургічної влади.

У найзагальнішому розумінні влада – здатність і можливість суб’єкту влади впливати на об’єкт влади [6]; [11, 85]. Розмаїття видів і форм влади зумовлює потребу їх дослідження, систематизації та класифікації. Наприклад, розглядаючи сучасні концепції політичної влади, В.М. Бебик називає такі основні підходи до тлумачення її природи: телеологічний, соціологічний, поведінковий (біхевіористичний), психологічний, системний та реляціоністський [2, 146 – 149].

Для розуміння феномену влади корисним є звернення і до історико-філософської спадщини, і особливо – Платона. Аналізу поглядів Платона на сутність держави і принципи організації влади присвятили свої твори П.Д. Юркевич [13], В.Ф. Асмус [1], А.М. Чанишев [19], Б. Рассел [10], О.Ф. Лосєв [5], [9], О.С. Богомолів [3] та ін. [14]; [15]; [2, 234 – 257]; [13, 269 – 277]; [10, 102 – 111]; [7, 169 – 809]; [3, 183 – 187].

Мета статті – висвітлення основних ідей релігійно-філософської концепції деміургічної влади Платона як творчого начала в організації суспільного життя та умов її здійснення.

Розглядаючи соціально-політичні вчення мислителів античності, ми не можемо не звернути уваги на причини, які обумовили їх виникнення. Час зародження і становлення античної філософії (VI – V ст. до н.е.) наповнені складними суперечностями, які були пов'язані із розкладом традиційних форм суспільного життя. Однією з причин цього було широке знайомство тодішніх греків з іншими народами. Норми етики, встановлені неписаними законами, піддавалися сумніву і осміюванню. Рішуче підкреслювалась відносність понять добра і зла.

Характерною рисою суспільного життя Греції у V ст. до н.е. є діяльність платних вчителів мудрості – софістів. Вони абсолютизували релятивістичні тенденції в етиці, проголошуючи істину відносною. Представник старшого покоління софістів Протагор (бл. 480 – бл. 410) констатує, що “людина є мірою всіх речей”. Таке “просвітництво” лише поглиблювало морально-релігійну кризу у тогочасному грецькому суспільстві. Звідси негативне ставлення до софістів серед широких верств населення.

Але ситуація, яка склалася, мала об'єктивний характер. Подібне становище характерне і для інших стародавніх культур. Розв'язання проблеми шляхом створення непохитних норм у суспільних відносинах можливе було у двох напрямках: 1) повернення до традиції; 2) пошук нових абсолютних норм. Ці два напрямки знайшли свою реалізацію в історії: перша – у діяльності видатного мислителя і “першого” китайського філософа Конфуція (551 – 479 рр. до н.е.), друга – у творчості Сократа (469 – 399 рр. до н.е.) і його учня Платона.

Сократ, якого неправомірно, навіть освічені афіняни ототожнювали із софістами, ставив за мету пошук абсолютної істини (в першу чергу в галузі етики). Він чітко усвідомлював недостатність традиційних уявлень і намагався їх подолати. Об'єктивно, своєю діяльністю він сприяв розкладу стародавніх поглядів і норм, але не зупинився на цьому. Віднині філософія, а не софістика стають інструментом осягнення істини. Пошуки Сократа розширив і поглибив Платон, який завершує справу вчителя.

Платон на основі “вчення про ідеї” конструює розгалужену філософську систему, яка охоплює різні сфери буття. При цьому, він приділяє велику увагу суспільному життю, організуючим початком якого є влада. Але, на відміну від софістів, Платон розуміє владу як творчу, деміургічну силу.

У своєму вченні про владу Платон детально розробляє три його складові частини: 1) мету здійснення влади; 2) здатність суб'єкта влади до її здійснення; 3) об'єктивні можливості здійснення влади.

Позиція Платона настільки незвична для сучасної йому суспільної думки, що по кожному з цих трьох питань йому доводиться дискутувати, часто використовуючи свої здібності полеміста.

Безумовно, лише одночасна реалізація трьох вищезазначених складових, уможливило здійснення релігійно-філософської концепції “деміургічної влади” Платона як творчого початку. Але, безпосередньо, метою даної статті є висвітлення лише одного із її аспектів, а саме – здатності суб'єкту до реалізації влади. Така здатність є внутрішньою характеристикою влади, на відміну від зовнішньої – можливості її здійснення.

Філософська проблематика “здатності суб'єкту до реалізації влади” набуває у Платона конкретизації в обговоренні питання про здатність правителя до керування державою і поділяється на два основних питання: 1) Чим (яким знанням) повинен керуватися правитель? 2) Чи можна цьому знанню навчитися?

Спробі визначити – “Що ж це за знання?” та з'ясування питання – “Чи можна його навчитися?” присвячений діалог “Протагор”.

У коментарях і критичних зауваженнях до “Протагору” О.Ф. Лосев – редактор і автор вступної статті до першого тому зібрання творів Платона – зазначає, що, незважаючи на ранній характер, діалог надзвичайно складний для аналізу. З точки зору структури, “Протагор” уявляє собою зібрання частин, які іноді зовнішньо ніяк між собою не пов'язані і для встановлення зв'язку між якими потрібно дуже багато додумувати за Платона. Це стало причиною численних тлумачень, жодне з яких не стало

загальноприйнятим. На основі вивчення численної літератури по цьому питанню, О.Ф. Лосєв пропонує свій власний аналіз, з точки зору розуміння цього твору як одного з етапів формування системи об'єктивного ідеалізму Платона [9, 533]. А ми, враховуючи основну лінію, запропоновану О.Ф. Лосєвим, спробуємо розглянути діалог з іншого боку – більш конкретно: як спробу дослідити можливість набуття знань, що необхідні для здійснення влади у державі.

Проблематика діалогу “Протагор” визначається на самому його початку. Здавалося б випадкове, на перший погляд, зауваження Сократа: “А чому б, любий друже, тому, хто мудріший, не здаватися і більш прекрасним?” [Протагор, 309 с] – встановлює провідну тему діалогу: “Що уявляє собою мудрість?” і “Чи можна їй навчитися?” Адже саме бажання молодого Сократового приятеля Гіпократата навчатися мудрості у Протагора [Протагор, 310 d], спрямовує їх до дому афінського багатія Каллія, де зупинилися відомі софісти.

Перед зустріччю із Протагором відбувається невеликий діалог, в якому Сократ намагається уточнити у свого приятеля, чи відомо йому, – “Хто такий софіст?” і “Чого він навчає?” Первинне визначення софіста “як знавця у мудрих речах” не задовольняє Сократа. Він проводить аналогію з іншими мистецтвами: живописці, скажімо, теж знавці у мудрих речах, а саме у виготовленні зображень. Але у чому мудрий софіст? У якій справі він наставник? Припущення Гіпократата, що він наставник у мистецтві красномовства, недостатнє і потребує подальшого питання: якщо софіст робить людей умілими в речах, то про що ці речі? Кіфарист, наприклад, робить людину умілою в судженнях про те, чого він його навчив, – тобто про гру на кіфарі. Тому і софіст робить умілим у тому, у чому він і сам обізнаний. Але у чому ж софіст і сам обізнаний, і учня робить обізнаним? Відповіді на це питання співрозмовники не знаходять, вирішивши розпитати про це самого Протагора [Протагор, 311 а – 314 с].

У першій частині діалогу Сократ уточнює тему обговорення: “Мені здається, ти маєш на увазі мистецтво державного управління і обіцяєш робити людей гарними громадянами”. З такою вихідною тезою погоджується і софіст

Протагор. Але одразу ж Сократ висловлює сумнів, що цього мистецтва можна навчитися, і зауважує, що люди не можуть передати його людям [Протагор, 319 a-b].

На підтвердження своїх поглядів Сократ наводить усім відомі факти з тогочасного громадського життя. Це особливо показово, оскільки Афіни у середині V ст. до н.е. стають зразком демократичної організації державного (полісного) управління. (тут філософ послідовно дотримується своєї методології: розглядати будь-яке явище в його найдосконалішій формі). Він каже, що афіняни, яких усі визнають мудрими, дозволяють з питань “управління містом” висловлюватися будь-кому, хоча у конкретних справах (наприклад, будівництва) прислухаються лише до фахівців. З іншого боку, навіть такий видатний державний діяч, як Перікл, “у чому сам він мудрий”, не зміг виховати своїх дітей. Та й багато інших гарних людей нікого не змогли зробити кращими [Протагор, 319 b – 320 c].

Намагаючись обґрунтувати свою позицію (що добродесності можна навчитися) Протагор наводить багато аргументів. На початку своєї промови, він звертається до міфа, в якому яскравими фарбами зображує появу чеснот як дарунок богів людям. Інші аргументи, як і попереднє Сократове заперечення, звернене до здорового глузду, практичного досвіду, традиції [Протагор, 320 c – 328 d].

Ця “полеміка” Сократа і Протагора не дає змоги слухачам виявити “переможця”. Платон нам показує недостатність “софістичного” принципу аргументації, яка може лише “зачарувати”, але насправді є лише видимість доведення. Наступна частина діалогу присвячена філософському аналізу поняття “добродесності” – саме тут платонівський Сократ використовує славнозвісне мистецтво діалектичного розгляду питання.

У цьому діалозі, як і в багатьох інших, Платон намагається чітко провести розмежування між “традиційною” мудрістю і “понятійним” філософським знанням. Власне, саме вихідні відмінності у розумінні Сократом і Протагором того, що ж таке “мудрість”, призводять до парадоксального, на перший погляд, результату: позиції співрозмовників у кінці діалогу змінюються на протилежні. Але чітко зазначається причина цього: на початку розмови Сократ вважав, що добродесність не є знанням, і

відповідно її не можна навчитися; Протагор – що можна, оскільки вона є знанням [Протагор, 361 b-c].

Смислове наповнення цього діалогу може залишитися не зрозумілим, якщо не з'ясувати питання, що розуміє під словом “мудрість” Платон.

Зауважимо, що становлення філософської термінології Платона часто йде через переосмислення традиційного значення слів. Це повною мірою стосується і “мудрості”, що широко використовується в доплатонівській грецькій культурі. Дослідженню поняття мудрості присвятив частину своєї монографії Т.І. Ойзерман [6, 19 – 46].

У VII – VI ст. до н.е. мудрість починають розуміти не лише як один із атрибутів богів (наприклад, Афіни), вона персоніфікується у творчості “семи мудреців”. Як зазначає О.С. Богомолів, при незмінному числі “сім” різні автори називають різні імена мудреців. Постійно ж згадуються лише четверо: Фалес, Біант (Біас), Піттак і Солон. Троє інших обираються з цілого списку, який нараховує до 17 імен [3, 30]. Це свідчить про значення для народної традиції самого принципу мудрості, хоча носіями її можуть бути різні люди.

Поняття “мудрість” є одним із центральних і у творчості Сократа. Так, в одному із ранніх творів Платона – “Апологія Сократа” – чітко проявляються основні риси цього терміну. Як вказує Сократ у своїй промові на суді, він шукав мудрості і у політиків, і у поетів, і у ремісників. Звісно, вони мудрі, але тією особливою традиційною мудрістю, що характерна для практичної діяльності. Якщо б Сократ розумів мудрість саме так, то не став би шукати далі і не нажив би собі ворогів. Але його цікавила зовсім інша мудрість [Апологія Сократа, 21 с – 23 а].

О.Ф. Лосєв, аналізуючи використання Платоном слова “мудрість”, звертає увагу на його практично-технічне і художньо-технічне розуміння. Він зазначає: “...якщо під мудрістю розуміти деякого роду поглиблене знання життя... то такого значення слово *sophia* у Платона майже ніде не має. *Sophia* у Платона – це практичне вміння і вправність... в усіх справах, перш за все матеріальних, у практичному житті і ремеслі... Іншими словами, якщо точно дотримуватися платонівських текстів, то при перекладі терміну *sophia* як

“мудрість” ми... не повинні забувати про чисто практичний і дуже часто художньо-технічний зміст цієї мудрості” [5, 570 – 571]. На завершення О.Ф. Лосєв підсумовує: “...Платон виходить із звичайного, можна сказати навіть, повсякденного і побутового значення терміну, включаючи всі ті його значення, які можна знайти в усій грецькій поезії і нефілософській прозі”. І далі: “...вдивляючись у значення цієї рідної для нього і загальнонародної термінології, Платон починає деінде підмічати і більш широке, більш глибоке значення терміну, аніж це мало місце в побутовій мові чи в поезії. Звідси “мудрецьми” у Платона є і всі ремісники, всі художники, всі лікарі, всі державні діячі, і якщо всі ці професії часто бувають далекі від справжньої мудрості, то, з точки зору Платона, це означає або погане володіння професією, або отримання результатів цієї професії лише внаслідок якого-небудь вищого натхнення” [5, 572 – 573].

Із таким тлумаченням мудрості у Платона аж ніяк не можна погодитися. Можна було б навести багато цитат із його діалогів, які показують не технологічне, а саме філософське розуміння цього слова. Але, гадаємо, що й посилання на “Апологію Сократа” буде достатньо.

Відомо, що вже Піфагор (бл. 580 – бл. 500 рр. до н.е.) відрізняв мудреця від філософа. Він вважав, що ніхто не мудрий, окрім Бога. Людина може лише прагнути до мудрості, любити її [11, 147 – 148]. Платон майже дослівно повторює цю думку.

Часто у платонівських діалогах слово “мудрець” використовується в іронічному сенсі: Сократ називає “мудрим” то софістів, то молодих задавак.

Платон дійсно постійно звертається до традиційного розуміння мудрості (що зумовлене специфікою учасників діалогу), але лише з метою показати його обмеженість і недостатність. Майже у всіх творах загальноновживане значення терміну поступово трансформується у специфічно філософське.

У діалозі “Протагор” Платон лише розробляє проблему можливості досягнення мудрості (в розумінні – знання) у сфері державного управління, не ставлячи остаточно крапки. Він шукає – Що ж таке добродетель? – оскільки саме вона і є тим, без чого суспільне життя неможливе. Але можливий висновок уже зрозумілий: якщо буде доведено, що добродетель – це

знання, то відповідно заперечується відносність етичних і політичних норм. А це і є мета, до якої прагне Платон.

Більш чітку позицію щодо можливості досягнення абсолютного знання Платон займає у пізнішому діалозі “Менон”, який присвяченому розробці гносеологічної проблематики. Остаточні ж висновки містяться у діалозі “Держава”, де з цього питання Платон вже не полемізує, а конкретизує необхідні умови виховання правителя.

Отже, ми можемо побачити, як крок за кроком, спираючись на традиційне розуміння добродетності (як умови організації суспільного життя) і відштовхуючись від нього, крізь низку діалогів, Платон поступово обґрунтовує одну із важливих складових свого вчення про деміургічну владу – здатність правителя виконувати свої функції.

Але реалізована внутрішня сутність влади на шляху свого втілення у світі повинна зустріти і зовнішні сприятливі умови. Це питання має бути метою подальшого розгляду вищезазначеної концепції Платона.

1. Арістофан. Комедії / Перекл. із старогрецької; передм. О. Білецького. – К.: Дніпро, 1980. – 508 с.

2. Асмус В.Ф. Античная философия / Учеб. пособие. Изд. 2-е, доп. – М.: Высш. школа, 1976. – 543 с.

3. Бебик В.М. Політологія для політика і громадянина: [Монографія]. – К.: МАУП, 2003. – 424 с.

4. Богомоллов А.С. Античная философия. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1985. – 368 с.

5. История философии / Под редакцией Г.Ф. Александрова, Б.Э. Быховского, М.Б. Митина, П.Ф. Юдина. – Т. 1. – М.: Политиздат при ЦК ВКП(б), 1940. – 492 с.

6. Лісовий В. Влада // Філософський енциклопедичний словник. – К.: Абрис, 2002. – С. 94 – 95.

7. Лосев А.Ф. История античной эстетики. Софисты. Сократ. Платон / Худож.-оформитель Б.Ф. Бублик. – М.: ООО “Издательство АСТ”; Харьков: Фолио, 2000. – 846 с.

8. Ойзерман Т.И. Проблемы историко-философской науки / 2-е изд. – М.: Мысль, 1982. – 301 с.

9. Платон. Сочинения в трех томах / Под общ. ред. А.Ф. Лосева и В.Ф. Асмуса. Пер. с древнегреч. – Т. 1. – М.: Мысль, 1968. – 623 с.

10. Рассел, Бертран. Історія західної філософії / Пер. з англ. Ю. Лісняка, П. Тарашука. – К.: Основи, 1995. – 759 с.

11. Філософський словник / За ред. В. І. Шинкарука. – 2. вид., перероб. і доп. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1986. – 800 с.

12. Фрагменты ранних греческих философов. Часть 1. От эпических теокосмогоний до возникновения атомистики. – М.: Наука, 1989. – 576 с.

13. Чанышев А.М. Курс лекций по древнейшей философии: Учеб. пособие для филос. фак. и отделений ун-тов. – М.: Высш. школа, 1981. – 374 с.

14. Юркевич Памфіл. Історія філософії права; Філософія права; Філософський щоденник. – К.: Ред. журн. “Український Світ”, 1999. – 756 с.

15. Юркевич П.Д. Розум згідно з ученням Платона і досвід згідно з ученням Канта. (Промова, виголошена на урочистих зборах Імператорського Московського Університету 12-го січня 1866 року.) // Юркевич П.Д. Вибране. Бібліотека часопису “Філософська і соціологічна думка”, серія “Українські мислителі” / Переклад з російської В.П. Недашківського; упорядкування, передмова й примітки А.Г. Тихо лаза. – К.: Абрис, 1993. – С. 230 – 303.

Александр Ярмола. Обоснование Платоном религиозно-философской концепции демиургической власти. В статье автор анализирует особенности религиозно-философской концепции власти, подчеркивает, что атрибутом, определяющей чертой власти по Платону является её демиургичность (творчество) – как силы, которая выступает организующим началом бытия. На примере “Протагора” и других диалогов рассмотрены внутренние условия реализации демиургической власти в общественной жизни.

Ключевые слова: власть, демиургическая власть, добродетель, мудрость, знание.

Alexander Yarmola. Plato's Substantiation of the Religious-Philosophical Concept of the Demiurgical Power. In the article the author analyses a peculiarities of the Plato's religious-philosophical concept of power. The attribute of Plato's power is its demiurgivity (creation) as a force which is an organizing existence principle. For example, “Protagor” and other dialogues are considered the internal conditions of the realization of the demiurgical power at a public life.

Key concepts: power, demiurgical power, virtue, wisdom, knowledge.